

Entre la Creu i la Rosa. Aproximació a la Simbologia emprada pels templers

Per Miquel Torres i Benet
Grup de Recerques de les terres de ponent.
fogonussa@terra .es

Fotografia pàgina anterior. Segons Cirlot, la creu convexa és la creu del temple, però el negatiu de la mateixa és una flor de quatre pètals. Dues simbologies en una.
Imatge de Josep M. Miró Rosinach

Apunts inicials

Quant parlem de simbolismes emprats pels templers, intentem ser curosos amb els exemples exposats, procurant que sempre estiguin vinculats amb edificis templers i amb construccions del seu cercle territorial. La pròpia austeritat religiosa dels templers ens ha obligat a revisar acuradament in situ, els espais de culte d'aquests, per tal de poder justificar amb garanties els trets simbòlics que hem defensat en el present treball. Lògicament, hem procurat recolzar-los amb la bibliografia específica per a aquests temes.

El gruix del present treball és fruit d'una investigació centrada en la simbologia de la Creu i de Nostra Senyora, la Verge Maria, en la qual es fa palesa la necessitat d'aprofundir en el fet simbòlic i en el possible sincretisme entre Crist i la Verge. Situant aquests aspectes dins del context imaginari del món dels templers. Analitzant a més, altres aspectes simbòlics de caràcter militar emprats pels cavallers de Crist, així com certs aspectes simbòlics de tradició oriental. Els necessaris per a crear un clima i un context homogeni dins l'estudi. Tot i així, la complexitat del mateix deixa moltes opcions d'estudi obertes per a altres investigadors.

Sobre la complexitat de la simbologia en si mateixa, cal remarcar que hem estructurat els simbolismes emprats pels templers en quatre grups ben definits i diferenciables: El simbolisme de la Cavalleria, el simbolisme de la Creu del Temple, el simbolisme de la Verge i simbolismes d'origen orientals. El primer grup l'hem estructurat a redós d'elements simbòlics i rituals relacionats amb l'estructura militar i els gestos de la guerra. El segon grup, es centra en simbolismes occidentals d'antiga tradició que es mantenen arrelats a França i Espanya, a través del substrat popular i religiós. Bàsicament, parlem d'elements simbòlics de tradició visigòtica que inicialment serien integrats dins de l'imaginari templar. El tercer grup, l'hem estructurat a redós de Nostra Senyora, la Verge Maria, i dels simbolismes que s'estructuren al seu redós, inicialment florals i posteriorment iconogràfics. En el quart Grup intentem analitzar aspectes simbòlics i rituals de possible origen Oriental, atès que aquests, poden ser fruit dels contactes que els Creuats i les Ordes Militars varen experimentar a Terra Santa. Prenent especial atenció als simbolismes relacionats amb el mític temple de Salomó, com el Segell i el Nus de Salomó.

Apunts de simbologia

Podríem dir a títol general, que ha hores d'ara no hi ha un consens unànime sobre la tipologia de la Creu del Temple. Mentre que la resta d'ordes militars –de l'Hospital, de Sant Làtzer, la Teutònica, de Calatrava, d'Alcantara, de Santiago i de Montesa, entre altres–, presenten un tipus de creu ben definida i identificable. Tot

i així, el tipus de creu més identificativa a l'orde del Temple, sembla ser que podria tractar-se d'una creu de forma Patada amb les terminacions dels braços eixamplats¹. En un primer moment nosaltres acceptem aquesta tipologia com a vàlida, però hem d'admetre que hi ha altres tipologies perfectament vinculables amb els templers. Sense anar més lluny, tenim varis tipus de creus de braços eixamplats en edificis templers, com el castell de Corbera d'Ebre i el castell templer de Granyena de Segarra, entre altres exemples, que defugen de la forma patada o de patent.

Ara bé, tot i les diferències tipològiques que se'ns presenten, l'únic tret comú és precisament la creu vermella sobre l'hàbit blanc, atorgada pel papa Eugeni III l'any 1147. Com proposa Eduard Cirlot, el color vermell representa el simbolisme de la sang i del foc, essent entès aquest, com al color dels sentits vius i ardents². D'altra banda, hem de ser conscients de la complexitat del símbol de la creu, atès que antigament ja es trobava associada amb simbolismes solars, com les rosàcies i les sexifolies, amb les quals conviurà i s'integrarà durant tota l'expansió del romànic i part del gòtic. Possiblement ens trobem en un punt de partida interessant, atès que moltes de les creus que hom interpreta com a «Creu del Temple», no són creacions pròpies de l'imaginari templer, sinó que han estat utilitzades per anteriors cultures establertes en el territori. Com a exemple d'antiguitat, exposem una creu de patent gravada a l'interior d'un cupuliforme que fou gravat a la roca, el qual és situat en un espai de culte pagà i de possible origen prehistòric³. Mentre que en ple context medieval, són interessants els gravats localitzats en el castell templers de Vallfogona de Riucorb i en l'enclavament templer de Castellselvà. Els quals ens mostren que ens trobem davant de dos símbols de doble composició de caràcter apologetic i de contingut hermètic. Els quals d'acord a les nostres deduccions, i al seu possible missatge simbòlic, podríem vincular-se a la figura de Crist i de la Verge, en base a l'antic dualisme entre el simbolisme solar i el simbolisme de la Mare Terra.

Partint de la premissa de que les capelles i esglésies de les comandes del temple eren construïdes amb una gran austeritat, els frares en canvi, tingueren especialment cura en ornamentar el seu interior amb teixits fins i preciosos d'obra morisca, teixits d'or i de seda, i objectes d'orfebreria de gust refinat⁴. Com explicitava Tommasi, gairebé totes aquestes relíquies havien estat importades des d'Orient i rebien especial veneració a Terra Santa⁵. Per tant, no es descabellat pensar que entre les odres militars i els creuats s'hauria d'acceptar la conseqüent adopció d'alguns simbolismes i rituals orientals. En part, potser, com a conseqüència de la rusticitat de la cultura occidental dels cristians en pro de la cultura islàmica que en aquells moments era molt més refinada i cultivada.

Precisament, una de les acusacions versades contra templers va ser la confraternització amb els infidels, segurament establerta mitjançant relacions diplomàtiques i amistoses pròpies del contacte territorial. Però aquests contactes no impliquen necessàriament la conversió religiosa a l'islam dels mateixos templers⁶. Sembla que l'aproximació a la cultura islàmica no és una exclusivitat dels templers, atès que entre els creuats també es donaren exemples d'aproximació cultural⁷.

Reconegut pels estudis versats sobre l'arquitectura de les ordres militars, Joan Fuguet és

un dels investigadors que més ha aprofundit en la simbologia dels templers i predisposa la figura del lleó com a un element vinculable. Segons l'autor, el lleó representat en els murals de San Bevignate, a Perusa, Itàlia, podria tractar-se de la plasmació del mal que amenaça els templers, els quals alhora representen a la cristiandat a l'orient⁸. Però hem de ser conscients que la figuració del lleó també la trobem representada en forma coronada i amb pas altiu en portalades romàniques del segle XIII i en contextos més generalitzats.

Un altre simbolisme interessant que ens agradaria apuntar en el present estudi és tema del llaç i de la cordeta dels templers». El simbolisme del llaç o del Nus, és vivament utilitzat en l'antiguitat, essent molt comú entre els hindús, brahmanes i àrabs, durant el període medieval. Sembla que era considerat un símbol d'humilitat i de concentració espiritual. Fins al punt que l'home religiós no podia portar nusos en la seva vestimenta per tal de no obstruir la comunicació espiritual amb Déu. Segons Vignati, el nus que no ofega s'hauria de considerar un veritable llaç d'amor⁹. En canvi, Sans i Travé, fa una breu referència a la cordeta en el seu llibre sobre els procés dels Templers, en el qual explicita que va ser una de les causes que serviren d'excusa per a servir el procés. Citant textualment «... que la cordeta que dia i nit cenyia la camisa dels templers, en senyal de castedat, havia estat consagrada al voltant d'un ídol en forma de cap humà amb una gran barba que generalment era adorat en els capítols...»¹⁰. Ara bé, la presència iconogràfica d'aquesta corda a redós de la MaredeDéu de Gardeny i d'Àger, dins un context clarament templer, en potencia la seva expressió simbòlica.

Finalment, és necessari parlar dels templers després dels templers i de les vinculacions entre el Temple i el Sant Sepulcre, atès que és versemblant que en l'agonia final de l'orde, hom retorni al seus orígens per a cercar-ne la pau espiritual.

1. Templers... pobres cavallers de Crist...

En la primigènia regla dels templers s'acceptaven els cavallers que havien d'ingressar a l'orde sense tenir en compte el seu origen. Però a partir de 1230 es va exigir que tot pretendent havia de ser fill de noble o de cavaller¹¹. Per tant, les normes de l'orde ens mostren que per a ser un cavaller templer s'havia de tenir recursos: «... tots els cavallers que vulguin entrar al temple cal que duguin un cavall, armes i tot el que li sigui necessari...», afegien a més, «...que en arribar es valorarà el preu del cavall i es posarà per escrit per tal que no sigui oblidat...» i conclouen, «...que cada germà no pot tenir més de tres cavalls i un sol escuder...»¹².

Què representa ser investit cavaller de l'època?. Doncs, que inicialment ser investit un cavaller podia ser un mitja per a accedir a la noblesa, però ben aviat la noblesa va reservar l'accés a la cavalleria als seus fills. Per tant, es va excloure els fills dels clergues i dels camperols, entre altres.

Què representava ser investit un cavaller templer? Doncs, una sortida digna per a molts fills de nobles sense terres i propietats.

Era costós ser investit cavaller?. Sí, l'armadura, el cavall i l'adobament d'un cavaller valien una fortuna i és probable que els senyors de petits llogarets no s'ho poguessin permetre. I si ho feien, havien d'empenyorar els seus feus. Sembla que era bastant habitual que molts joves en edat de fer-se cavallers esperaven un miracle econòmic, i tot esperant, hom acceptava de fer-se escuder. Atès que es considerava un aprenent de cavaller i, en conseqüència, podia optar a un possible reconeixement nobiliari ¹³.

Podríem dir que els templers que vivien a occident, tot i ser considerats en conjunt «els pobres cavallers de Crist», ho feien en un context econòmicament diferent al dels templers que vivien a Orient.

Els templers d'occident eren majorment recaptadors de recursos, mentre que els templers d'orient majorment eren soldats de Crist. Segons la Regla Llatina, «...el valor d'un cavaller estava quantificat i, tot el que li sigui necessari al cavaller, a l'escuder i als seus cavalls, li serà donat segons els recursos de la Casa, amb un sentit de caritat fraterna...» ¹⁴.

D'on sortien els recursos econòmics?, bàsicament de les propietats del Temple i de l'explotació de les seves propietats, com els molins fariners hidràulics, als quals hi tenien una certa predisposició. També de les donacions que els nobles oferien a l'orde, els quals podien subministrar a més a més, recursos humans com cavallers, sergents, escuders i donats, entre altres opcions. Recordem tant sols, que després de la batalla de Muret i de la mort del Rei Pere, l'Infant Jaume I va ser instruït militarment en el castell de Monzó pel mestre templer Guillem de Mont-redon. A més, durant el setge als bastions templers de l'any 1307, està documentat que en llurs castells hi residien els fills dels nobles i dels cavallers, els quals estaven sent instruïts militarment en l'art de la guerra sota la seva responsabilitat ¹⁵.

Els pobres cavallers de Crist, ...pobres, pobres, no ho deurien ser...

2. Segell de l'orde del temple amb dos cavallers a cavall

Visió idealitzada d'un templer, de Carl, F. Lissing.

Se n'ha parlat molt del segell del Temple que du representat un cavall amb dos genets, a vegades, des d'una perspectiva poc ortodoxa i fantasiosa. Per tant, creiem necessari fer una reflexió al respecte, tot i sabent que els segells templaris no són precisament un element simbòlic, sinó més aviat una marca, un signe o un senyal de propietat. De fet, tots els nobles i cavallers de l'època amb possessions pròpies o com a infeudataris d'altres senyors, ja disposaven d'un segell identificatiu de la nissaga, del senyoriu, de la baronia, del comtat... etc. Per tant, l'ús del segell va esdevindre una pràctica comuna entre les classes dirigents.

En el cas del segell dels Templers, podem dir que els primers anys d'establiment de l'orde aquesta no disposava pròpiament de segells, sinó que els manaments dels mestres anaven consignats en documents garantits¹⁶. En conseqüència, inicialment no seria factible pensar en un simbolisme específic del segell templer, sinó més aviat en la introducció d'elements distintius vinculats amb l'orde.

Sembla que al segle XIII es va generalitzar l'ús dels segells entre els mestres templers, normalment de forma arrodonida. En conseqüència cada mestre major en podia tenir un, així com tots els que ostentaven càrrecs de comandament. El Mestre de França duia al segell la rotonda del convent de París, mentre que el Mestre anglès duia gravat l'Agnus Dei al seu segell. Altres mestres, com els d'Hongria i d'Alemanya, duïen al segell la representació del cap tallat de sant Joan Baptista col·locat damunt una safata. En quant a la província catalana, que era integrada a la Provença, utilitzava la imatge de l'Agnus Dei, essent posteriorment substituït per la imatge eqüestre d'un cavaller muntat a cavall portant una llança i un escut amb la senyal de la creu¹⁷. La qual segons la sigil·lografia catalana de Ferran de Segarra, es tractaria d'una creu de Sant Jordi.

En alguns casos s'ha volgut veure en el segell del Mestre de Jerusalem, Bertrand de Blanquefort (1153-1168), el simbolisme templer per excel·lència¹⁸. A l'anvers s'hi llegeix la inscripció SIGILLUM MILITUM, amb dos cavallers muntant un solt cavall, sobre els quals s'ha versat que era la representació dels pobres cavallers de Crist¹⁹. En el revers hi figura la llegenda TEMPLO CRISTI, amb la imatge de la Cúpula de la Roca, lloc iniciàtic dels templers que mai va arribar a ser de l'orde i que alhora, també representava de manera simbòlica al Sant Sepulcre²⁰.

Segell del Patriarca de Jerusalem, Bertrand de Blanquefort, segons Sans i Travé.

Ara bé, lluny de fantasies preconcebudes, aquest segell, més que representar el simbolisme de pobresa mitjançant un cavall compartit, pot representar perfectament la confraternitat i la comunió entre els cavallers de Crist i ser alhora, una diferenciació premeditada vers les figures senyorials dels nobles que es representaven en solitari en els seus segells. Tots ells, emperò, amb cert regust militar, atès que els cavalls es presenten amb les potes del davant alçades en senyal de trotar i amb les armes enlairades espases i llances- en actitud de lluita i atac. Com podem observar perfectament en els segells coetanis del comte d'Urgell, dels comtes de Barcelona, Ramon Berenguer III i IV, i sobretot, en el segell de Jaume I el conqueridor. Tots ells amb una simbologia més pròxima a les ordes de cavalleria.

3. El Gonfanó o Estendard.

La insígnia de guerra de l'orde del Temple era el «Gonfanon baussant», també conegut a Catalunya com a «balçà», el qual era partit en dos colors: blanc en el quadrant superior i negre en el quadrant inferior²¹. La part superior de l'estendard, de color blanc, duia en el seu centre la representació d'una creu patada de color vermell que simbolitzava l'orde del temple. Tot i així, no es descarta alguna variació en el color de la creu (negre) o l'absència de la creu en el mateix quadrant blanc.

Portador del Gonfanó, mural de l'eglésia del Temple de Bevignate, Itàlia. Fotografia de Joan Fuguat.

L'estendard era una insígnia comuna en tot els exèrcits del moment i un grup de cavallers restaven sempre al seu costat protegint-lo. Era la guia del cap de l'exèrcit i amb ell es marcava les estratègies a seguir durant la batalla. En cas que el gonfaner no portes l'estendard ben alt, per tal d'orientar l'exèrcit o si l'utilitzava com a llança, entre altres casos, s'aplicaven sancions disciplinaries contra el seu portador. Però si alguna cosa el feia simbòlicament especial per als templers, era que en la Regla de l'orde hi ha una trentena d'articles que fan referència a l'ús de l'estendard i al seu mal ús. Fins al punt que si el frare que duia el «balçà o estendard» incomplia les normes preestablertes podia ser castigat amb la pèrdua de l'hàbit²².

Ara bé, tot i ser l'estendard

un element bàsicament militar, l'elecció dels colors i la seva composició se'ns presenta a través d'un simbolisme més pròxim al concepte religiós. Sobre el simbolisme dels colors, en el món cristià el blanc representa la puresa i la llum mística d'Orient, mentre que el negre sol representar la penitència i la foscor. Cal dir que antigament representava la fertilitat. Ara bé, quant es contraposen aquest dos colors en una composició simbòlica, com és el cas de l'estendard del Temple, la part inferior negra sempre té un caràcter femení, mentre que la part superior blanca representa el caràcter masculí²³.

Reflexionant sobre aquest aspecte de l'estendard, percebem que se'ns presenta amb els conceptes simbòlics oposats de «blanc-negre», i creiem que ens indica un missatge dualista. El dualisme aplicat a les religions estructurades s'ha de concebre més aviat com a teòric i aparent, i en alguns casos, es pot concebre un tercer element simbòlic aplicable a la composició, com és el cas de la «Creu vermella del Temple». Simbòlicament aquest tercer element anul·la la contraposició de les dues forces antagòniques plasmades en l'estendard, el blanc i el negre, i les obliga a fusionar-se en un solt concepte religiós²⁴.

Aquesta dualitat entre masculí i femení que hem intuït representada en l'estendard del Temple, a través del «blanc-negre», és entesa des de l'antiguitat a través del concepte simbòlic del cel i de la terra. Essent aplicable a la divinitat celestial i a la Mare Terra. En el cristianisme, i concretament en el simbolisme atribuïble als templers, trobaria la seva definició en el blanc celestial «Déu» i el negre de la Terra Mare «la Verge», essent el tercer element de la composició la creu vermella «Crist». El qual donaria sentit a la composició i fusionaria els tres conceptes simbòlics en un únic símbol d'antiga tradició, com és el Triangle o Ternari. No la Trinitat, atès que aquesta, l'església l'ha estructurat en base als seus elements primordials: Pare, Fill i Esperit Sant. Mentre que el simbolisme antic del Ternari representava la reunió dels tres elements bàsics: Pare, Mare i Fill. Segons el taoisme, «el primer element engendrà el dos, el dos engendra el tres, i el tercer element engendrà totes les coses...»²⁵.

4. La Hàbit blanc i la Creu vermella

La regla, tot i ser redactada inicialment amb inspiració benedictina, va rebre la influència del gran teòleg marià Bernat de Claravall, a través de la seva carta d'elogi de la nova milícia i dels militars del Temple. En ella s'especificava que «...els vestits d'un templer havien de ser d'un sol color, Blanc, Negre o Burella (color terrós), i no podien ser ni arrogants, ni ostentosos, ni massa llargs ni massa curts, havien de ser a la mida... Els cavallers podien portar una capa blanca, tant a l'estiu com a l'hivern, ja que havien abandonat una vida de tenebres... Els cavallers no podien portar cap més vestit damunt la capa blanca, i els escuders i els sergents, no podien portar vestits blancs...»²⁶.

La capa blanca, igual que l'hàbit dels cistercencs, era entesa com a signe de puresa i castedat, i sobre ella, el papa Eugeni III va autoritzar l'any 1147, la

col·locació d'una creu vermella. Com assenyala Jesús Mestre, el vermell del martiri sobre el blanc de la innocència. Tot i així, Bernat de Claravall encara va matisar més sobre el simbolisme d'aquesta creu dels templers, «...perquè aquest signe triomfant els serveixi d'escut i perquè mai no es facin enrere davant qualsevol infidel...»²⁷.

L'hàbit blanc, com a símbol de puresa de l'esperit cistercenc i templer, va rebre la creu vermella de la mà del Sant Pare, un antic símbol solar ara cristianitzat, que recordava amb el seu color l'antiga sacralitat de la sang (vermella) entesa com a simbolisme de la immortalitat. Aquests símbols ancestrals, posats en mà l'home medieval varen fer vessar la sang dels altres fills de la terra.

Visió idealitzada del templer, Guillem de Mont-redón. Ajuntament de Vic, gentilesa de Sans i Travé.

A títol general podem dir que després de Constantí el Gran, l'església va acceptar la guerra com un mal necessari i justificable que havia d'emanar del poder legítim. Per tant, l'església sempre va estar present en els actes rituals d'investidura dels cavallers i de les Ordes de Cavalleria²⁸. Sempre va estar al costat del fet militar i dels nobles, però a partir de les croades va beneir obertament la guerra santa i la lluita contra el infidel.

Com tot militar, el templer havia de dur el cabell rapat, «tonsus», per tal que es reconegués la professió religiosa i militar de l'individu. Més endavant es va permetre de portar bigoti i barba, amb el qual es donava una imatge més bruna... més ferotge.

5. La Creu del temple...

Hom proposa que l'origen primigeni de les croades va determinar que l'orde del Temple tingués una veneració especial per la creu. Com ho palesa el fet que professaren el culte a la Veracreu, atès que un fragment important d'aquesta es conservava a l'església del Sant Sepulcre de Jerusalem²⁹. Cal recordar, emperò, que inicialment els templers duien l'hàbit blanc nu de qualsevol símbol, fins que el papa Eugeni III els va concedir la Creu Vermella com a distintiu, l'any 1147³⁰.

Hem de tenir present que Hug de Payns fundà l'orde al voltant de 1119-1120, posteriorment es confirma l'orde dels pobres cavallers de Crist, al Concili de Troyes de l'any 1129, però no va ser fins l'any 1147 que els templers varen adoptar el símbol de la creu vermella en els seus hàbits. Hauríem d'entendre, doncs, que durant els primers 27 anys els templers no veneraven la creu?, de no ser així, hauríem d'entendre que inicialment s'escudarien darrera de la creu llatina dels croats.

La definició de la Creu del Temple, tot i semblar una qüestió fàcil, és un dels temes més complicats de la seva simbologia. Hom ha volgut definir una tipologia pròpia de creu dels templers, però la realitat ens fa veure que s'ha representat de formes diverses.

Si ens fixem en els capitells del castell templer de Corbera d'Ebre, entre altres exemples, ens adonem que la creu se'ns presenta plana amb els braços eixamplats³¹. Se'ns dubte, ens trobem davant d'una tipologia de creu d'antiga tradició visigòtica que encara és arrelada en el país. En altres indrets, com l'església de Santa Maria la Blanca, de Villalcázar de Sirga, a Palència, trobem representat en el sepulcre de l'Infant Felip a varis cavallers templers amb l'hàbit i la creu vermella³², però la seva tipologia és més pròxima a la creu llatina amb els braços rectes. Sí ens atenem al simbolista, Eduard Cirlot, segons ell la creu del temple és de braços eixamplats amb vores convexes³³. En canvi, en una miniatura de l'època, trobem la figura de fra Jaume d'Ollers, procurador del rei

Capitell de Corbera d'Ebre amb creu aixamplada de tradició visigòtica. Fotografia de Sans Travé.

Capitell de Corbera d'Ebre amb creu aixamplada amb vora còncav. Fotografia de Joan Fuguet.

Detalls. Miniatura del templer Jaume d'Ollers. Gentilesa de Sans Travé. Templers en un sepulcre de Villasirga (Palència) fotografia de Joan Fuguat

Jaume de Mallorca, representat amb els trets característics dels templers, però amb una creu del temple més pròxima a una creu de patent³⁴. Mentre que en la zona francesa de l'alt Garona, trobem tota la volta de l'església del temple de Montsaunès decorada amb rosàcies solars i estels, coronant aquesta composició unes belles representacions de creus patades de color vermell³⁵.

Com apunta Joan Fuguat, en el cristianisme la creu és un símbol general i no hem d'excedir-nos en l'atribució d'una tipologia pròpia del temple³⁶. Ara bé, el que sí que es pot afirmar amb seguretat és que la creu del Temple era vermella. En quant a la quantitat de creus gravades vinculades als templers hi trobem una preferència per la creu patada. Però les diverses tipologies de creus associades al Temple ens fa entendre que en el seu imaginari hi jugava un paper important les antigues tradicions i el simbolisme cruciforme arrelat a cada territori.

Podem concloure que la tipologia de la creu del Temple segurament estava subjecta al procés evolutiu. Atès que la trobem representada dins un blasó del fris del pati d'armes del castell de Peníscola amb el braç rectes (l'latina) i al costat de nombrosos blasons de la nissaga dels Cardona. Sembla ser, doncs, que el final evolutiu de la creu del temple abans de la seva abolició va ser la d'un símbol heràldic.

6. Rosàcies solars... Sexifolies i Creus...

Porta-finestra Sud, del castell templer de Monzó. Fotografia de Joan Fuguet.

És interessant fer un apunt sobre un element tant antic com la creu, atès que inicialment aquest símbol va tenir connotacions solars. Carl Jung, ja apuntava que en algunes tradicions antigues la creu era entesa com a símbol del foc i del sofriment existencial, mentre que Bayley, seguint aquesta línia interpretativa, insistia en el sentit igni de la creu i en el seu significat etimològic com a «llum del gran foc»³⁷.

A casa nostra, el medievalista i erudit, Josep M. Miró Rosinach, matisà que la creu i les seves variants en ser incorporades al cristianisme foren enriquides amb nous significats simbòlics. Així, els antics símbols solars de forma cruciforme varen esdevindre un monograma de Crist que va evolucionar cap al crisma³⁸. Mentre que d'altres símbols d'antiga tradició, com les rosàcies, varen mantenir el mateix significat solar i celeste. Dins del camp de les rosàcies en destaca la sexifòlia o flor de sis pètals, puig que la seva antiguitat sembla ser paral·lela a la creu i al crisma³⁹.

La sexifòlia, ja localitzada en representacions funeràries del segle VIII a dC., la trobem abundantment utilitzada en el període romànic. El mateix temps de naixença i caiguda de l'orde del Temple. El seu ús va ser molt prolífic en el món funerari, sobretot en les esteles discoïdals, atès que el seu significat solar i celeste simbolitzava la creença en la immortalitat. D'altra banda, també va ser molt emprada per a decorar les arquivoltes de les portalades romàniques, atès que tot i ser un element simbòlic de protecció per als morts, també ho era per als vius.

La profusió de sexifolies concatenades decorant els arcs i els finestrals de

les esglésies romàniques varen donar al símbol una aparença estelada, i aquest, va esdevindre una representació del cel i de la immortalitat del sol. És precisament en aquest context, com la trobem decorant la volta de l'església del temple de Montsaunés, a França, o en el finestral de l'església del temple del castell de Monzó, on juntament amb altres cercles i creus encara mantenen connotacions solars originaries. Tot i així, cal remarcar que el simbolisme solar de les sexifolies poden variar conceptualment en el seu significat en funció de l'espai arquitectònic on es localitzen. Orientades a l'est s'aproximaran al simbolisme del sol ixent, com a l'església de Montsaunés, mentre que orientades a l'oest s'aproximaran al simbolisme del sol ponent, com és el cas del finestral de l'església de Monzó.

Podem concloure que la importància del simbolisme de la rosàcia no és deu precisament al fet de ser un símbol propi del Temple, que no ho és, sinó al fet que aquest simbolisme generalitzat dins el romànic va ser acceptat en algunes cases de l'orde del Temple. Segurament com a complement de la creu per les seves connotacions solars i celestials, i això ens ha de donar a entendre que els templers no eren una orde hermètica, sinó que acceptava la introducció d'alguns simbolismes externs propis del seu temps.

7. Nostra senyora... la Verge Maria.

El Concili de Troies i el Papa Honori II, varen confirmar l'any 1129 la redacció de la Regla del Temple i la carta d'elogi del gran teòleg marià del segle XII, Bernat de Clairvaux (claravall)⁴⁰. Qui precisament va ser el gran impulsor del nou monacat cistercenc i gran propagandista de la figura de la Verge Maria en el món cristià.

Bàsicament estem en un context en el qual emergeixen els grans cenobis dedicats a Santa Maria. En un moment en què les manifestacions de les primitives verges negres adopten progressivament els nous models iconogràfics del romànic tardà i posteriorment del gòtic.

Segurament hauríem de plantejar-nos que la implicació de Bernat de Claravall en la redacció de la Regla del Temple, podria haver deixat alguna empremta mariana en l'imaginari de l'orde. Hauríem d'acceptar, doncs, que la simbologia d'un templer girava tant sols a redós del símbol de creu? hauríem d'acceptar una visió més ampla que impliqui la figura de la Verge?

Durant la cerimònia d'accés a l'orde, l'aspirant a cavaller del temple es personava a la sala del capítol i davant del Mestre recitava: «... senyor, em presento davant Déu, davant vostre i dels germans, i us prego en nom de Déu i de Nostra Senyora que m'admeteu en la vostra companyia i als beneficis de l'orde per a ser des d'ara el vostre servent i esclau...». És interessant veure que en els juraments més solemnes s'utilitza de forma reiterada el nom de Nostra Senyora, la Verge Maria i caldria preguntar-nos fins a quin punt les teologies marianes de Sant Bernat són presents en l'imaginari dels

templers.

En l'antic enclavament templer de Castellsalvà, a Belianes, s'hi conserva una antiga cabana de volta construïda amb pedres aprofitades on hi trobem gravada una creu de forma patada combinada simbòlicament amb una esfera o cercle. Sobre aquesta composició, Joan Fuguet apunta que els templers ja utilitzaven amb freqüència la creu patada inscrita en un cercle per a marcar les seves possessions⁴¹. Ara bé, quan el simbolisme de la creu s'associà amb un cercle, aquesta composició es pot entendre com la representació simbòlica del conjunt de la cristiandat. Sobre aquesta base, trobem l'esfera celestial perfectament representada juntament amb la creu en les imatges religioses de Carlemany, el gran defensor de l'imperi de la cristiandat.

Representació gràfica del cercle i la creu, localitzat a Castellsalvà.

En quant al simbolisme del cercle, en si mateix, tot i la seva associació primitiva al culte solar, com apunta la Dra M.L. von Franz, el cercle o l'esfera també poden expressar la totalitat de la psique en tots els seus aspectes, inclosa la relació entre l'home i el conjunt de la natura⁴². El qual ens remet al culte de la Mare Terra i al món de les Verges Negres. Si cerquem aquest símbol esfèric en el conjunt del romànic el trobarem ben definit a les Marededéu, atès que algunes imatges aguanten a la mà dreta una esfera celestial. Per proximitat, posem per exemple la talla de Santa Maria del Camí, a Granyena de Segarra, la qual hom atribueix als templers d'aquesta comanda de la Vall del Corb⁴³. Curiosament, en cercles astrològics l'esfera celestial també és entesa com la representació simbòlica de la Terra⁴⁴.

Podríem deduir, doncs, que si el símbol de la creu representa Crist (concepte masculí), l'esfera també podria correspondre a una al·legoria de la Terra mitjançant la Verge (concepte femení), on la unió d'aquests dos símbols en un de sol podrien simbolitzar, així mateix, el conjunt de la cristiandat.

Altrament, en una dovella de la capella del castell templer de Vallfogona de Riucorb hi trobem un gravat que es pot incloure en un context similar. El gravat se'ns presenta aquí com una creu plana de braços triangulars i eixamplats d'antiga tradició, i és interessant remarcar que la creu presenta alhora un cinquè triangle invertit sobreposat damunt del braç esquerre de la mateixa creu. Si ens fixem bé amb la forma d'aquest triangle, ens adonem que els braços de la creu estan formats per la unió de quatre triangles d'iguals característiques. Per tant, ens trobem davant d'una composició premeditada i unitària.

Joan Fuguet ha interpretat aquest cinquè triangle com un escut militar⁴⁵, mentre que

Gravat del castell templer de Vallfogona de Riucorb (Lleida). Fotografia de Joan Fuguet.

Detall del timpa de l'església del Temple de Taboada dos freires (Lugo). Fotografia de Joan Fuguet.

Cirlot proposa que el simbolisme del triangle escantellat amb el vèrtex mirant cap a baix (triangle púbic) ja s'associava en contextos prehistòrics amb la fertilitat i la Mare Terra⁴⁶. En conseqüència, si la creu antigament era un símbol solar que posteriorment va representar al Crist, el cinquè triangle sobreposat damunt la creu podria correspondre a la representació simbòlica de la Terra, i per associació de conceptes, a la Verge Maria. Un nou exemple de superposició d'un símbol sobre un altre.

Joan Fuguet ha localitzat detalls de baix relleu, a la façana de l'església del Temple de Santa Maria de Taboada dos Freires, a la província de Lugo, d'iguals característiques i amb el mateix significat que el gravat de Vallfogona de Riucorb⁴⁷. El qual demostra, en base a la distància dels llocs d'origen, que estem davant d'un símbol de doble composició perfectament estructurat i de caràcter adoctrinador i hermètic. En ambdós casos, ens interessa remarcar que estan relacionats amb edificis vinculats amb els templers, i és molt suggerent la inscripció que hi figura al timpa de l'església de taboada: «...en el nom de nostre senyor Jesucrist i en honor de Santa Maria...».

Intuïm que els primers templers de la zona occidental podrien haver utilitzat antics simbolismes que per

immanència territorial foren absorbits inicialment dins de la pròpia simbologia del Temple. Sempre i quan aquests s'adaptessin a l'imaginari de l'orde i a l'ideari original. Podríem admetre que dins el context dels templers i de l'època, el concepte masculí (Solar) i el concepte femení (Terra), finalment varen trobar el seu encaix en la veneració per Crist i la Verge Maria. I hauríem d'acceptar que alguns elements simbòlics emprats pels templers no serien tant hermètics com podem pensar, sinó que com ens mostren les rosàcies i els símbols que hem esmentat, els primers templers haurien acceptat la introducció de simbolismes antics per a configurar la base del seu món imaginari. Però segurament amb predisposició a l'evolució simbòlica.

En estudis sobre simbolismes templers, publicats a França i a casa nostra, és proposa el reconeixement i l'atribució d'alguns d'aquests elements amb l'orde del Temple, com el cercle, el triangle i el rombe⁴⁸.

8. La Rosa del Temple

Sans i Travé ha estat un dels primers investigadors en parlar de la Rosa del Temple, en base a les decoracions iconogràfiques dels capitells del castell templer de Corbera d'Ebre⁴⁹. Però al nostre parer, les rosàcies gravades en llurs capitells no són pròpiament una expressió simbòlica aplicable a la Verge, atès que és una flor de sis pètals o sexifòlia. Al nostre entendre aquestes rosàcies estan associades en llurs capitells amb una creu de tipologia visigòtica, i en aquest context, més aviat són elements d'antiga tradició amb connotacions solars relacionades amb la immortalitat i el més enllà. (vegeu l'apartat de les rosàcies i la creu).

Si volem concebre un símbol a redós del temple que pugui associar-se a la Verge Maria ens hauríem de fixar novament en el castell templer de Vallfogona de Riucorb, on Macià i Ribes en ressenyen les interessants restes de la capella: «...en un angle cantoner de la paret del castell s'hi localitza varies pedres gravades amb elements vegetals decoratius, els quals creiem que es podrien entendre com a al·legories de l'arbre de la vida, i al bell mig d'un cistell, en l'espai que resta entre les tiges vegetals és representat un cercle que emmarca

Creu dels Templers, segons E. Cirlot.

El negatiu resultant d'aquesta creu presenta l'únic exemple de flor de quatre pètals inserit dins un cercle. Aquesta creu consagrava els edificis cistercencs dedicats a la Verge Maria.

Verge de Santa Maria del Camí, comanda del temple de Granyena. Fotografia de Joan Fuguet.

una flor de quatre pètals...». Els autors relacionen aquest disc floral amb repertoris de la cripta de la Canònica d'Àger⁵⁰. En quant al vescomtat d'Àger podem dir que va aportar notables cavallers a l'orde del Temple, essent alguns d'ells comanadors de Gardeny i Miravet.

Cercant una aproximació a la Rosa del Temple, prenem especial atenció a les notes que Alexandre Vignati dedica al castell templer de Chinó, a França, més concretament de la Torre de Goudray, on s'hi localitzen varis gravats que hom atribueix als templers que allí foren empresonats durant el seu procés. Entre els gravats en ressenya segells de Salomó, creus de patent, triangles i estrelles de 8 puntes, destacant-t'hi emperò, un símbol de quatre fulles ovals que segons l'autor podrien representar una flor⁵¹. Per la descripció podria relacionar-se amb la flor de quatre pètals descrita al castell templer de Vallfogona de Riucorb, fins i tot, podria relacionar-se amb la flor de quatre pètals ovalats que dissenya el negatiu de la creu del Temple que proposa el simbolista Eduard Cirlot⁵².

Lògicament, aquesta flor de quatre pètals ovalats, possiblement vinculable als templers, s'hauria d'ajustar a una cronologia pròxima als segles XII i XIII. Com a molt formant part del protogòtic, atès que el procés contra els templers s'inicià l'any 1307, i aquests, no pogueren evolucionar iconogràficament. Però no oblidem que el gran moment de la flor de quatre pètals es va donar durant el gòtic, on la forma ovalada va evolucionar cap a la forma del quatrilobulat, ja fora de tot context relacionat amb els templers.

És plausible que partint d'un simbolisme floral vinculat a la Mare Terra, aquestes expressions serien àmpliament aplicades a la Verge durant el romànic tardà i el període gòtic. Amb varietats tant diverses com la Rosa de Jericó, la Rosa Vera i la Flor de Lis, entre altres exemples florals. Lògicament, el culte a la Verge Maria, les expressions teològiques, l'expansió dels cistercencs i la figura de Bernat de Claravall que es donen vivament entre els segles XIII i XIV, ens haurien de fer plantejar que els templers estarien immersos en el context general de l'època. En part, perquè les iconografies marianes atribuïbles als templers són les pròpies del seu temps. Però possiblement amb alguns matisos en els seus atributs simbòlics.

És evident que els templers varen tenir una especial predilecció per la figura de la Verge Maria, plausiblement més críptica als seus inicis i més popular al segle XIII. Atès que les imatges marianes varen guanyar terreny als elements simbòlics d'antiga tradició. Per tant, en el context dels santuaris marians erigits al peu de camins importants, els templers esdevenen ara els nous protectors dels peregrins, aconseguint a més a més, d'atreure la devoció dels fidels de la contrada. Com és el cas de Santa Maria de Gardeny, a Lleida, i de l'ermita de la Verge del Camí de Granyena, a la Vall del Riu Corb⁵³.

9. La Rosa de Jericó i el lleó... orientalismes.

De totes les expressions florals vinculades a la Verge, segurament la Rosa de Jericó és la que presenta uns trets orientals més evidents. La mítica ciutat de Jericó, a Terra Santa, formava part de la terra que van trepitjar els peus de Maria en els seus viatges a Natzaret. Una terra extremadament àrida durant llargs períodes de l'any, on hi vivia una planta que davant la climatologia adversa es tancava en si mateixa, i que amb les primeres gotes d'aigua s'obria novament i floria⁵⁴. Aquestes característiques la van portar a ser definida en certs contextos, com «la rosa que no mor mai», associant-la per les seves virtuts naturals i curatives amb la figura de la Verge Maria i la vida eterna.

El Templer Pere II de Queralt,

La Rosa de Jericó també fou coneguda a principis de l'Edat Mitjà com la Rosa Hiericonta i es va popularitzar a Occident durant el segle XIII⁵⁵. Com ens mostren algunes llegendes medievals franceses, les quals ens parlen de cavallers que retornen de les creuades amb aquestes roses orientals. Altrament, J.B.Thiers, ens diu en el tractat de supersticions que la creença en els poders de la Rosa de Jericó era molt estesa a França, sobretot a la Provença i el Vallespir⁵⁶. Per tant, és possible que pel seu populisme i pel seu esoterisme, l'església hagués cristianitzat el seu simbolisme, i és possible també, que pel contacte amb les creuades i l'origen francès dels primers templers, aquests, haguessin introduït la seva afinitat religiosa dins la confederació catalana - aragonesa.

Un altre simbolisme que podria estar vinculat amb els templers és el del lleó. Tot i que hem de ser conscients que el tema del lleó, com a símbol individual o com a tret iconogràfic, ja és vivament representat a Occident durant el romànic. Joan Fuguet és un dels pocs investigadors reconeguts que s'atreveix a aprofundir en la simbologia dels templers i relaciona, en alguns contextos, la figura del lleó amb l'orde del Temple. Segons l'autor, el lleó dels murals de San Bevitgnate de Perusia, a Itàlia, seria una representació del mal que és interpretada com l'islam, atès que aquest amenaça als templers refugiats en un castell, els quals representen alhora a la cristiandat a Orient⁵⁷.

Ja en terres catalanes, Fuguet assenyala un relleu de la portalada romànica de Santa Maria de Bell-lloc, a Santa Coloma de Queralt, en el qual s'aprecia un tema iconogràfic interessant: «la lluita d'un cavaller armat contra un lleó rampant». Segons l'autor, en aquest context de lluita el lleó podria arribar a tenir un doble simbolisme⁵⁸. Com a símbol positiu se'ns presenta coronat i amb pas altiu, representant el rei, la divinitat, el Crist. Mentre que com a símbol negatiu, representant el mal, el podem

trobar lluitant contra un cavaller armat. Cal tenir present que segons l'imaginari dels templers i en base a la regla de l'orde, el lleó era l'únic animal que es permetia matar, atès que era considerat l'enemic de la Verge Maria a Terra Santa⁵⁹.

La importància d'aquest relleu de la portalada de Santa Maria de Bell-lloc, radica essencialment, en el fet que hom interpreta que la representació del cavaller podria tractar-se de Pere II de Queralt, anomenat «Cor de Roure»⁶⁰. Qui a més de ser un cavaller important de la cort reial, a la mort de la seva esposa va ingressar a l'orde del Temple i en va ser Lloctinent Provincial de Catalunya. Per tant, sí Pere II de Queralt va ser el un benefactor important del santuari de Santa Maria de Bell-lloc, com a noble del territori, i com a templer, és plausible que podria haver influenciat la seva representació grafica en el relleu, lluitant com a cavaller contra el lleó... reafirmant-se així mateix, com a protector de la Verge Maria.

10. La cerimònia d'accés... i altres orientalismes.

Partint de la premissa que la cultura occidental dels creuats i de les ordes militars era genèricament rústica, la cultura islàmica es mostraria en aquells moments molt més cultivada i refinada. Per tant, no seria inversemblant pensar que entre els Templers, els Hospitalers i fins i tot els Creuats, s'adoptés un cert grau d'islamització i la conseqüent adopció d'algunes pràctiques d'origen oriental. En aquest ambient, Frederic II, es va convertir en musulmà i va propiciar a la seva cort un cert ambient oriental, provocant que el papa Gregori IX l'anomenés «el pirata musulmà». També Balduí I, com a Rei de Jerusalem, va propiciar un estil de vida oriental que es contradeia amb l'austeritat dels cavallers occidentals⁶¹.

Possiblement alguns aspectes d'origen islàmic podrien haver quedat fixats en la pràctica i en l'imaginari dels cavallers assentats a orient. Lògicament a través del contacte amb la comunitat occidental aquestes pràctiques s'haurien importat fàcilment. Tot i que cal recordar que a la península el fenomen islàmic encara era present. En aquest context, cal assenyalar que entre les acusacions versades contra els Templers se'ls acusava precisament d'una relació confraternal amb els infidels.

Entre les nombroses acusacions utilitzades en el procés contra els templers, entre 1307-1317, té una especial rellevància l'acusació de les besades. El bes a la boca, el bes al llombrígol i el bes al final de l'espina dorsal i a vegades al penis⁶². Possiblement derivades mal intencionadament, aquestes acusacions varen convertir el tema en una expressió tant recurrent que majorment ha adobat i ha esperonat la ment d'alguns investigadors que volen veure en l'acusació, la possible sodomia i la possible homosexualitat entre els frares templers.

Defugint de la fantasia, Sans i Travé ens descriu a través d'un document, el ritual de la cerimònia d'admissió i l'acció del controvertit bes: «... un cop el mestre agafava la capa i la posava al damunt de les espatlles del nou frare... el capellà recitava el salm

133, Ecce quam bonum i deia una oració a l'Esperit Sant. Els altres frares resaven el parenostre, i aleshores, qui presidia la cerimònia besava a la boca al neòfit i el mateix feia el capellà...»⁶³.

Com diu, Esteve Mestre, aquestes acusacions no es poden generalitzar, atès que tot i que les besades podrien tenir inicialment un missatge simbòlic, amb el temps, només deuria quedar la pràctica i possiblement, als darrers postulants ja no se'ls explicava la mística⁶⁴. Segurament l'hermetisme de la mateixa cerimònia d'admissió a l'Orde deuria ajudar a malpensar d'aquestes pràctiques⁶⁵. En defensa d'aquestes pràctiques, cal dir que els cavallers que visqueren a Terra Santa varen tenir un contacte viu amb la cultura de l'islam, en la qual l'homosexualitat, en aquells moments, era acceptada. En quant al bes a la boca entre homes, cal dir que és un ritual que es continua utilitzant en cultures actuals, com Rússia, on possiblement simbolitza el lligam vital i comunitari d'una societat.

Podem concloure que la Regla del Temple, redactada Bernat de Claravall, va ser posteriorment retocada. Una de les primeres revisions es va efectuar quan Hug de Payens va retornar a Palestina, i el patriarca de Jerusalem, fent us de les seves atribucions va modificar i afegir alguns articles a la Regla original⁶⁶. Per tant, la Regla del Temple va anar evolucionant segons la realitat quotidiana que es vivia, inicialment a Terra Santa i posteriorment a occident. Podem suposar que la mateixa evolució es donaria en els rituals i els simbolismes, tant si són d'origen occidental com si són d'origen oriental.

11. La Corda i el nus dels templers... simbolismes salomònics

Atenent-nos al fet que el Rei de Jerusalem, Balduí II, va donar allotjament als primers cavallers en la part del castell on antigament fou bastit el Temple de Salomó, és factible que els templers n'haguessin sincretitzat algun tret simbòlic.

Sens dubte, a casa nostra tenen especial significació aquells símbols de regust oriental que alhora es poden relacionar amb el mític monarca i el seu temple. Bàsicament ens hauríem de referir al Nus de Salomó, al Segell de Salomó o estrella de David. En alguns casos, com l'ermita de Sant Bartolomé de Rio Lobos, a Soria, s'ha volgut introduir en el context templer l'estrella de cinc puntes. Però hem de deixar clar que

Nus de Salomó, església de Santa Maria de Bell-lloc. Queralt.

el simbolisme del Nus de Salomó ja el trobem a Occident en mosaics tardorromans, mentre que l'estrella de cinc puntes ja la trobem en contextos pitagòrics. Hauríem de definir, doncs, que aquests símbols utilitzats a l'antiguitat varen tenir un significat viu en temps de les creuades i en alguns contextos del romànic. També en alguns edificis cistercencs, com per exemple a Poblet, on hem localitzat un Nus de Salomó gravat en una columna que possiblement està en clau críptica com a símbol profilàctic de l'edifici.

El Nus de Salomó, també conegut com a símbol de l'Aliança, podia integrar varis significats i tots ells relacionats amb la idea de la connexió tancada i la manifestació de l'infinit. Mentre que en contextos d'arquitectura, la presència del Nus de Salomó esdevé un senyal protector dels espais conventuals, en contextos litúrgics la funció profilàctica es dirigeix a l'esperança de l'aliança, la unió del concepte imaginari de l'ànima amb el concepte físic del temple. Altrament també associat a imatges marianes.

En quant al Segell de Salomó, també conegut com a estrella de David, se'l descriu com a dos triangles invertits i entrelaçats, i a títol individual se'ls hauria d'associar al simbolisme del triangle. El qual amb el vèrtex cap a dalt es relaciona amb el concepte masculí, mentre que amb el vèrtex cap a baix representa el concepte femení. Aquesta doble composició, mitjançant els triangles entrelaçats, s'hauria de concebre com una connexió tancada similar al Nus de Salomó. El símbol resultant en forma d'estrella de sis puntes també se l'ha denominat «estrella del microcosmos»⁶⁷ i està vinculada al simbolisme de l'ànima, al ser interior.

En contextos més hermètics, el Khàten Seyidnâ Suleymân o Segell de Salomó, se l'associa a l'ànima humana en conjunció amb la consciència i l'inconscient⁶⁸, mentre que el Vqdat Seyidnâ Suleymân o Nus de Salomó, se l'associa a l'intel·lecte, lliure de qualsevol emoció. En el cas dels templers aquests símbols els hauríem de cercar en consonància a la perfecció espiritual de l'ànima, i de moment, només s'ha trobat en contextos funeraris de la Vall del Corb. El medievalista J. M. Miró Rosinach, en documenta diverses esteles discoïdals decorades amb la creu de Jerusalem i el Segell de Salomó, que probablement procedeixen del cercle de la sotscomanda del Temple de Vallfogona de Riucorb⁶⁹.

Altrament, aquest símbol del segell de Salomó també pot estar en connexió amb la simbologia del llaç i la corda⁷⁰, atès que en l'estela de Vallfogona se'ns presenta l'estrella de David o segell de Salomó amb un traç de llaceries cordades. Sobre aquesta qüestió hauríem de tenir en compte que durant la cerimònia d'ingrés a l'orde del Temple, al neòfit se li donava una cordeta per a ser cenyida al cos. Precisament algunes acusacions esgrimides contra els templers versaven sobre l'ús d'aquesta corda, amb la qual presumptament tocaven el bafumet, i posteriorment se la cenyien al voltant del cos. Sembla ser que els turmentats templers varen reconèixer l'ús de la corda, però no l'ús dels falsos ídols⁷¹. En quant a la corda en si, podem dir que la Verge Maria de Gardeny és la única imatge de les terres lleidatanes en la qual el nen Jesús duu una corda a les mans, amb la qual porta lligat el colom o Esperit Sant per les potes i girat de cap per avall.

Verge de Gardeny, finals del Segle XIII.
Fotografia, Museu Diocesà de Lleida.

Verge Mestre d'Ager? Mitjants del segle XIV. Fo-
tografia, Museu Diocesà de Lleida.

Resseguiu el simbolisme de la corda, antigament el «Flumem Dialis» o alt sacerdot romà de Júpiter, no podia portar nusos en la seva vestimenta, com tampoc els peregrins musulmans que anaven a la Meca⁷². S'interpretava que l'home religiós s'havia de presentar davant dels llocs sagrats deslligat de qualsevol lligam terrenal i es versava que un nus a les vestimentes podia provocar una obstrucció de la fluïdesa natural de l'espiritualitat de l'home vers Déu. En aquest sentit, Alexandre Vignati proposa que el nus dels templers s'hauria de concebre com un nus d'amor⁷³. Com el nus corredor, -interpretat com a signe de l'infinít (8 horitzontal)- que esta format per un entrellaçat que no oprimeix⁷⁴. Un veritable nus d'amor.

Ens hauríem de preguntar si alguns dels trets simbòlics i iconogràfics dels templers varen sobreviure després de la seva abolicció. Plausiblement seria factible, atès que com apunta Sans i Travé, els templers catalans varen morir durant el decurs de la primera meitat del segle XIV. Hem de tenir en compte al respecte, que no s'ha analitzat en profunditat la possible influència que generaren els templers en els senyories familiars i afins, com la nissaga dels Àger, on trobem alguns membres de la família que varen ser comanadors del Temple.

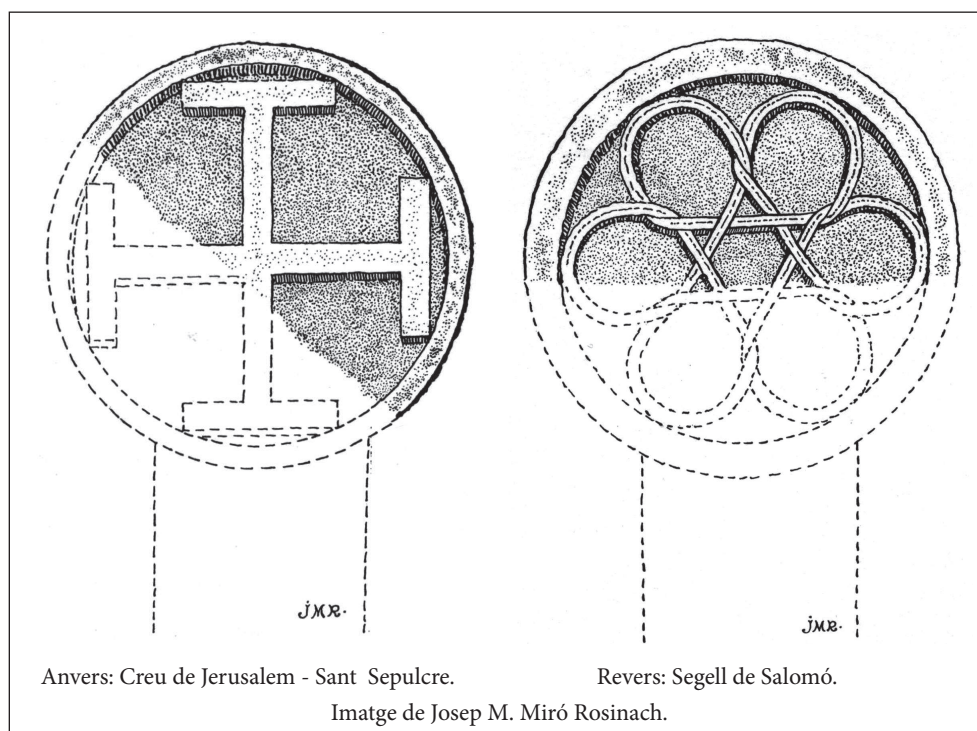
Seguint el fil conductor, el servei de restauració del Museu Diocesà de Lleida, va localitzar una Marededeu de mitjants del segle XIV que podria atribuir-se a la zona d'influència dels Àger i que ens presenta la singularitat de dur una cordeta amb un nus d'aquestes característiques. Aquesta imatge, a diferència de la Verge de Santa Maria de

Gardeny, subjecta la seva capa amb una corda a l'alçada del pit, amb un nus corredor de gran dimensions, un tret decoratiu i simbòlic poc estès a les terres lleidatanes, i que altrament, podria haver tingut una certa influència i acceptació dins el món dels templers o dins el cercle social més pròxim.

12. Templers després dels templers...

L'església i el Rei, obligaren als ex-templers a abandonar la militarització, a abolir l'orde i a renunciar als seus símbols. Se'ls imposa que continuessin fent una vida religiosa⁷⁵ i, per a poder viure amb dignitat, se'ls concedí una pensió i el dret a romandre a les comandes. Per a més contradicció, el Concili de Tarragona de l'any 1312 dictava sentència exculpatòria i els declarava innocents dels càrrecs acusatoris⁷⁶. Els templers es mostrarien físicament i moralment abatuts.

Alguns templers acceptarien la nova situació i optarien per viure a les seves comandes, altres acceptarien la reclusió espiritual en algun monestir i alguns acceptarien ingressar a l'orde de l'Hospital, atès que ara són els nous propietats del seu patrimoni. També hi hagué templers, com Berenguer de Bellví, que mostrarien aptituds carnals escandaloses⁷⁷, mentre que altres, com Bernat de Fons, abandonarien els vots i oferirien els seus serveis als prínceps musulmans⁷⁸. Però de totes aquestes actituds atribuïdes als ex-templers, percebem que la relació d'aquests amb el Sant Sepulcre no ha estat prou estudiada.

Hem d'assenyalar que dins l'àmbit de la Vall del Riu Corb, Miró Rosinach, ja va documentar dues esteles funeràries discoïdals que fan pensar molt⁷⁹. En part, confirmen en la zona la idea gràfica de la Creu de Jerusalem, la qual és la base de la creu distintiva de l'orde del Sant Sepulcre. En terres catalanes aquesta Orde estava dirigida pel Priorat de l'església de Santa Anna, a Barcelona, i en terres aragoneses pel Priorat de Calatayut⁸⁰.

Si volem cercar indicis més propers sobre el Sant sepulcre, ens haurem de remetre al lloc de les Oluges, a la Segarra, on hi trobem documentada la quadra i antic lloc del Sant Sepulcre⁸¹. Era situada entre les Oluges i la Manresana, en la masia de la Molgosa, on hi queden restes e parets medievals de l'antiga capella⁸². Podem dir que els Oluja varen tenir una notable incidència dins l'orde del Temple, sense anar més lluny, Ponç d'Oluja va ser comanador de Granyena entre 1210-1211, i Jaume d'Oluja va ser comanador de Granyena durant tres períodes. Curiosament, durant el procés al que foren sotmesos els templers, a partir de l'any 1307, a fra Jaume d'Oluja se li va permetre de ser reclòs al castell templer de Granyena⁸³. Possiblement perquè n'era l'últim comanador i pel fet de ser la comanda més pròxima al senyoriu de les Oluges. Recordem que els Oluja varen senyorejar aquesta població durant tot el segle XIV. Entre els anys 1310-1311, fra Jaume d'Oluja, fra Guerau de Copons, fra Pere de Llobera i fra Galceran de Biure, encara consten com a reclosos al castell de Granyena⁸⁴. Mentre que per la revisió de les pensions dels templers fixades al juliol de 1319, sabem que en aquestes dades a la Casa de Granyena encara hi viuen dos frares ex-templers⁸⁵.

Per tant, podríem interpretar que davant l'anulació de l'orde del Temple i dels seus símbols els ex-templers restarien orfes del seu món imaginari. Per tant, és factible que sota la incomprensió i la traïció dels seus al·legats cristians alguns frares, com Jaume d'Oluja i el seu cercle, volguessin ser enterrats sota uns símbols que formaven part dels orígens del Temple. Quant inicialment n'eren cavallers del convent del Sant Sepulcre de Jerusalem. Altrament, la Creu de Jerusalem gravada a l'estela funerària de Vallfogona de Riucorb es complementa amb un segon símbol esculpit a l'altra cara molt suggerent: el Segell de Salomó o hexagrama judaic. El caràcter orientaltzant d'aquests dos símbols ens reafirmaria un possible retorn als inicis simbòlics de l'orde a Terra Santa. D'altra banda, la base del patrimoni templer de la Comanda de Vallfogona de Riucorb es deu a les donacions de les famílies Su i Oluja⁸⁶, amb el qual encara és més factible la vinculació d'aquestes esteles amb la influència dels Oluja.

Hom creu que l'últim templer en terres catalanes va ser Berenguer Dezcoll, qui l'any 1350, encara restava viu a la comanda de Masdú⁸⁷. Segurament les dues esteles funeràries discoïdals de la Vall del Corb s'haurien de situar en aquest context, atès que una d'elles, l'estela de Preixana, duu la data de l'any 1345 baix la inscripció Petri Gisaberti Presbiteri⁸⁸. A més de l'epigrafià, hi campeja en la mateixa cara de l'estela una creu de Jerusalem, mentre que a l'altra cara hi campeja la creu del temple defensada per Cirlot⁸⁹.

Notes

- ¹. Fuguet Sans, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 208.
- ². Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 140.
- ³. Duch, Joan. «Camins prehistòrics per la Vall del Riu Corb». Palestra Universitària, número 2. Pàg. 101.
- ⁴. Rubió, Jordi, D'Alòs, Ramon. Martorell, Francesc. «Inventaris inèdits de l'Orde del Temple a Catalunya». Doc IV.
- ⁵. Tommasi, F. «I templari e il culto delle reliquia, a i Templari: mito e storia».
- ⁶. Mestre, Esteve. «Els templers, alba i crepuscle dels cavallers». 1996. Pàg.287.
- ⁷. Vignati, Alejandro. ... Pàg. 145.
- ⁸. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica»... Pàg. 37.
- ⁹. Vignati, Alejandro. «El enigma de los templarios». Pàg. 252.
- ¹⁰. Sans Travé, Joseph Maria. «El procés dels templers catalans. Entre el turment i la glòria». Pagès editors. 1990. Pàg.33.
- ¹¹. Mestre i Godes, Jesús. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Pàg. 39.
- ¹². Mestre i Godes, Jesús. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Pàg. 71.
- ¹³. Mestre i Godes, Jesús. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Pàg. 39.
- ¹⁴. Mestre i Godes, Jesús. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Pàg. 71.
- ¹⁵. Sans i Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 134.
- ¹⁶. Sans i Travé, Josep M. «Els templers catalans, de la rosa a la creu». Pàg. 242.
- ¹⁷. Sans i Travé, Josep M. «Els templers catalans, de la rosa a la creu». Pàg. 245.
- ¹⁸. Sans i Travé, Josep M. «Els templers catalans, de la rosa a la creu». Pàg. 242.
- ¹⁹. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 211.
- ²⁰. Fuguet Sans, Joan. «Los templarios...» pàg.26.
- ²¹. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 209.
- ²². Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 209.
- ²³. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 140.
- ²⁴. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 181
- ²⁵. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 437.
- ²⁶. Mestre i Godes, Jesús. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Pàg. 71.
- ²⁷. Mestre i Godes, Jesús. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Pàg. 71.
- ²⁸. Riu i Riu, Manuel. «Edat Media». Mestre i Godes, Jesús. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Pàg. 36.
- ²⁹. Sans i Travé, Josep M. «Els templers catalans, de la rosa a la creu». Pàg. 234.
- ³⁰. Sans i Travé, Josep M. «Els templers catalans, de la rosa a la creu». Pàg. 237.
- ³¹. Sans i Travé, Josep M. «Els templers catalans, de la rosa a la creu». Pàg. 235.
- ³². Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 158-159.
- ³³. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. Pàg. 158.
- ³⁴. Sans Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 321.
- ³⁵. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 208.
- ³⁶. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 208.
- ³⁷. Jung, Carl G. «el hombre y sus simbolos». Pàg. 240.
- ³⁸. Miró Rosinach, Josep M. «Esteles funeràries discoïdals de la Segarra». Pàg. 47-50.
- ³⁹. Miró Rosinach, Josep M. «Esteles funeràries discoïdals de la Segarra». Pàg. 47-50.
- ⁴⁰. Mestre i Godes, Jesús. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Pàg. 65.
- ⁴¹. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios...» Pàg. 183.
- ⁴². Von Franz, M.L. «El proceso de individuación» dins l'obra «el hombre y sus simbolos». Edició de Carl G. Jung. Editorial Paidós. 1964-1999. Pàg. 240.
- ⁴³. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 71.
- ⁴⁴. Vázquez Alonso, Mariano.J. «El libro de los signos». Pàg. 122.

45. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 183.
46. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 452.
47. Fuguet, Joan i Plaza Carme. «Los templarios en la península ibérica» Pàg. 183
48. Sans i Travé, Josep M. « Els templers catalans, de la rosa a la creu». Pàg. 162.
49. Sans i Travé, Josep M. « Els templers catalans, de la rosa a la creu». Pàg. 234.
50. Macià, Montserrat. Ribés, Josep Lluís. «Catalunya Romànica». Volum XXI. Pàg. 551.
51. Vignati, Alejandro. «El enigma de los templarios» . Pàg. 250.
52. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 158.
53. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 71, 91.
54. Lavall, Barbié. «Los prodigios de la rosa de Jericó». 2001. Pàg. 21.
55. Lavall, Barbié. «Los prodigios de la rosa de Jericó». 2001. Pàg. 21-23.
56. Lavall, Barbié. «Los prodigios de la rosa de Jericó». 2001. Pàg. 23.
57. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 37.
58. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 37.
59. Mestre i Godes, Jesús. « Els templers...». Pàg. 72.
60. Fuguet, Joan. Plaza, Carme. «Los templarios en la península ibérica». Pàg. 35.
61. Vignati, Alejandro. «El enigma de los templarios» . Pàg. 145.
62. Sans Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 181.
63. Sans i Travé, Josep M. «Els templers catalans, de la rosa a la creu». Pàg. 157.
64. Mestre i Godes, Jesús. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Pàg. 286.
65. Sans Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 182. L'autor recull entre els interrogatoris, que els templers estaven obligats a servir el secret sobre la cerimònia d'ingrés a l'orde, fins al punt, que els frares que ho revelaven eren condemnats a mort o a presó.
66. Sans i Travé, Josep M. «Els templers catalans, de la rosa a la creu». Pàg. 52.
67. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 402.
68. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 402
69. Miró Rosinach, Josep M. «Esteles funeràries discoïdals de la Segarra». Pàg. 46, 84 i 98.
70. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 333,
71. Sans Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 182.
72. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 334.
73. Vignati, Alejandro. «El enigma de los templarios». Pàg. 252.
74. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 334.
75. Sans Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 272.
76. Sans Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 282.
77. Sans Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 323.
78. Sans Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 323.
79. Miró Rosinach, Josep M. «Esteles funeràries discoïdals de la Segarra». Pàg. 46, 84 i 98.
80. Gran Enciclopedia Catalana. Volum 20. Pàg. 404.
81. Gran Enciclopedia Catalana. Volum 16. Pàg. 404 - 406.
82. Gran Geografía Comarcal de Catalunya. Volum 9. Pàg. 72
83. Sans Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 143, 162.
84. Mestre i Godes, Jesús. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Pàg. 262.
85. Sans Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 327.
86. Sans i Travé, Josep M. « Els templers catalans, de la rosa a la creu». Pàg. 306.
87. Sans Travé, Josep M. «El procés dels templers catalans». Pàg. 331.
88. Miró Rosinach, Josep M. «Esteles funeràries discoïdals de la Segarra». Pàg. 84.
89. Cirlot, Juan Eduardo. «Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958. Pàg. 158.

Bibliografia general:

- (Duch i Mas, Joan)
«Camins prehistòrics per la Vall del Riu Corb» . Palestra Universitaria, número 2.
- Catalunya Romànica. Volums XXI i XXIV.
- (Cirlot, Juan Eduardo.)
«Diccionario de símbolos». Edicions Siruela. 1958.
- (Company, Ximo. Puig, Isidre. Tarragona, Jesús)
«Pulchra. Catàleg de l'exposició». Museu Diocesà de Lleida. 1993. Pàg. 85-204.
- (Fuguet Sans, Joan. Plaza, Carme.)
«Los templarios en la península ibérica». Circulo de Lectores. 2005.
- (Fuguet Sans, Joan.)
«Castell de Vallfogona de Riucorb», a Catalunya Romànica, volum XXIV
- Gran Enciclopèdia Catalana. Volum 16 i 20.
- Gran Enciclopèdia Comarcal de Catalunya. Volum 9.
- (Jung, Carl G.)
«el hombre y sus simbolos» Editorial Paidós. 1964-1999.
- (Lavall, Barbié)
«Los prodigiós de la rosa de Jericó». 2001.
- (Mestre i Godes, Esteve)
«Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Edicions 62. 1996 Pàg.
- (Miró Rosinach, Josep M.)
«Esteles funeràries discoïdals de la Segarra» 1986.
- (Riu i Riu, Manuel. Cid, Carlos)
«Història de las Religiones». 1965.
- (Sans Travé, Josep M.)
«Els templers catalans. De la Rosa a la Creu». Col·l·lecció, els Ordes Militars. Pagès editors. 1996.
- (Sans Travé, Josep M.)
«El procés dels templers catalans. Entre el turment i la gloria». Pagès Editors. 1990.
- (Vázquez Alonso, Mariano J.)
«El libro de los signos». Edicions 29. 1996.
- (Vignati, Alejandro)
«El enigma de los templarios» 1970.
- (Von Franz, M.L)
«El proceso de individuación» dins l'obra «El hombre i sus símbolos». 1999.